

NEDOSTATKY TRESTNĚPRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI NA ÚSEKU OCHRANY PŮDY V ČESKÉ REPUBLICE – ABSENCE TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB?

TOMÁŠ RADA

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Czech Republic

Abstrakt:

Pachateli deliktů, které znamenají podstatný zásah do životního prostředí, jsou ve smyslu trestního zákona pouze fyzické osoby, i přes to, že prospěch z daného jednání případně právnické entitě. V její struktuře, je nad míru potřebnou složité vyhledat a usvědčit konkrétní fyzickou osobu, která se jednání dopustila a její usvědčení pro právnickou osobu neznamena dostatečně motivující efekt, aby nedocházelo ke vzniku dalších deliktů. Trestní odpovědnost právnických osob přináší řešení, které umožní postihnout nejcitlivější místa právnické osoby a působit tak mnohem efektivněji na adresáty trestních norem.

Klíčová slova:

Právní odpovědnost; trestněprávní odpovědnost; ochrana půdy; odpovědnost právnických osob; sankce; vymahatelnost práva.

Abstract in English:

Despite the fact that the benefits of environmental offences falls to a legal person, offenders are within the interpretation of the Criminal Code, only individuals. In structure of particular legal entity, is more difficult than it is necessary to find out and to convict a particular natural person who commits particular offence and conviction of such person does not constitute enough incentive effect (for such legal entity) in order to avoid the occurrence of other offenses. Criminal liability of legal entities provides solutions that enable infliction into the most sensitive places of legal persons and to operate more efficiently on addressee of criminal regulations.

Key words:

Liability; criminal liability; soil protection; criminal liability of entities; sanction; law enforcement.

1. NĚKOLIK ÚVODNÍCH POZNÁMEK.

Nedostatkem právní regulace ochrany půdy je její funkční vymahatelnost. Při zkoumání současné problematiky se jako jedno z tzv. bílých míst její právní úpravy ochrany půdy projevila právní odpovědnost, která nedostatečně reguluje přímé právní vztahy plynoucí z narušení právních povinností týkající se ochrany půdy.

Naprostá většina deliktů je způsobována právnickými osobami - podnikateli, kteří jsou ochotni případné pokuty již předem kalkulovat do nákladů, čímž se mívá účinkem jak preventivní, tak i sankční funkce právní odpovědnosti.

Jelikož současný právní systém v oblasti odpovědnost právnických osob akcentuje správněprávní odpovědnost za správní delikty, odpovědnost za ekologickou újmu a občanskoprávní odpovědnost, vyvstala v důsledku neefektivního vymáhání práva opětovně

otázka nad trestněprávní odpovědností právnických osob, a to nejenom na úseku ochrany půdy.

2. PROBLEMATIKA POSTIHU ZA SOUČASNÉ TRESTNÉ ČINY SMĚŘUJÍCÍ PROTI PŮDĚ.

Pomyslný vrchol právní odpovědnosti představuje trestněprávní odpovědnost, která i v oblasti ochrany životního prostředí postihuje nejzávažnější nežádoucí případy narušení půdy. Specializovaných skutkových podstat, které by přímo regulovaly ochranu půdy, případně by upravovaly vztahy s ochranou půdy související, však trestní zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákon“) obsahuje poskrovnou. Základními jsou i nadále §§ 181a a 181b, které obecně regulují trestní odpovědnost za ohrožení a poškození životního prostředí. Již první věta § 181a trestního zákona stanoví: „kdo úmyslně znečistí nebo jiným způsobem poškodí půdu, vodu, ovzduší, les nebo jinou složku životního prostředí...“, čímž trestní zákon klade ochranu půdy do popředí chráněných zájmů. Předpokladem trestní odpovědnosti fyzických osob je tak již případ, kdy dojde k poškození půdy a v důsledku toho k ohrožení společenstva nebo populace volně žijících živočichů nebo planě rostoucích rostlin.

Další skutkové podstaty jsou především § 257, tj. poškozování cizí věci, dále §§ 179 a 180 trestního zákona v podobě obecného ohrožení, zneužívání vlastnictví dle § 258 trestního zákona a § 181e trestního zákona – nakládání s odpady.

Nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb. (dále jen „nový trestní zákoník“), který nabude účinnosti 1. ledna 2010, favorizuje ochranu životního prostředí výrazněji než stávající trestní zákon. Vyčleňuje samostatnou hlavu VIII, označenou jako trestné činy proti životnímu prostředí, ve které čelní místo představují §§ 291 a 292, které upravují trestný čin poškození a ohrožení životního prostředí. Skutkové podstaty tohoto trestného činu zůstaly ve své podstatě stejné s tím, že došlo k dlouho požadovanému rozšíření ochrany o další předpisy, jejichž porušení bude subsumováno pod příslušné skutkové podstaty trestného činu poškození a ohrožení životního prostředí, které tak nově bude znamenat např. i trestněprávní ochranu chráněných území podle Natury 2000.¹

I přes zlepšení trestněprávní ochrany půdy v České republice, kterou přináší nový trestní zákoník, je postih výše uvedených trestních činů nad míru potřebnou komplikovaný, a to především z následujících důvodů:

- nutnost zjištění subjektivní stránky trestného činu – ve většině případů újma na životním prostředí vzniká nezaviněně, případně v souvislosti s udělenou licencí, povolením či

---

¹ Nový trestní zákoník zakotvuje i související skutkové podstaty, jejichž předmětem je taktéž ochrana půdy. Jsou to především § 227 nového trestního zákoníku – zneužívání vlastnictví, které však zvýšilo minimální výši škody na 50.000,- Kč, § 270 – obecné ohrožení, které bylo ze stávajícího trestního zákona přebráno beze změny, obecné ohrožení z nedbalosti dle § 271, kde došlo ke zvýšení trestních sazeb a dále především § 297 – neoprávněné nakládání s odpady, které doznalo podstatných změn. Nově koncipovaný trestný čin neoprávněného nakládání s odpady více cílí na ochranu půdy, jelikož došlo k vypuštění termínu „nebezpečné“, čímž bylo zrušeno zbytečné odlišování mezi nebezpečnými odpady a jinými. Nebezpečnost odpadů se tak odráží především do zvýšení trestní sazby ve čtvrtém odstavci § 296 nového trestního zákoníku.

oprávněním a tedy jednáním „po právu“, které však může znamenat závažné narušení půdy;

- pozdní zjištění škody případně jiných následků zásahu do půdy – značná část negativních vlivů se projeví se zpožděním několika let oproti samotnému jednání - důsledkem tohoto zpoždění může být i promlčení trestnosti, nejčastěji však bude znamenat likvidaci relevantních důkazů a v návaznosti na to i zamezení úspěšného vyšetřování samotné trestné činnosti;
- délka vyšetřovací fáze – narozdíl od běžné kriminální činnosti, je vyšetřování trestných činů na úseku ochrany půdy časově náročné (např. čas strávený nad vypracováváním odborných posudků zaměřených na zjištění rozsahu poškození složek půdy);
- komplikovanost vyšetřovací fáze - trestní právo nemá určeny podrobné standardy pro vymezení závažnosti následku zásahu do půdy, což nutí orgány činné v trestním řízení zásahy posuzovat dle závazných norem práva životního prostředí rozprostřených do mnoha předpisů různé právní síly² (nikoliv systematicky řazených do funkčního kodexu);³
- absence trestní odpovědnosti právnických osob – při stavu současné právní úpravy není možné trestněprávně postihnout osobu právnickou, která měla evidentně z trestného činu vůči půdě prospěch, případně tento trestný čin umožnila, což na úseku ochrany půdy znamená podstatnou výlukou v právní odpovědnosti, jelikož v organizaci velké společnosti určit, kdo konkrétně (která fyzická osoba) odpovídá za určitý zásah do půdy, je prakticky nemožné.

Díky těmto nedostatkům můžeme hovořit o nepříliš účinné současné právní úpravě, která nedostatečně motivuje adresáty norem chovat se zákonem aprobovaným způsobem. Problematika trestní odpovědnosti právnických osob a konstrukce skutkových podstat trestných činů by tak měly být de lege ferenda podrobeny kritice, jelikož představují základní nedostatky stávající právní úpravy a snižují efektivní postih narušitelů.

Cíle takové právní úpravy jsou jednoznačné - zamezit skrývání odpovědných fyzických osob ve složitém prostředí struktury právnických osob, díky postihu samotné právnické osoby, která pak bude sama vyvíjet iniciativu v zabraňování páchání nežádoucích skutků.

3. KONCEPCE TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB

Není správnou cestou vymezení koncepce subjektivní stránky odpovědnosti právnické osoby prostřednictvím aplikace téhož u trestní odpovědnosti fyzických osob. Je totiž zřejmé, že koncepce odpovědnosti není u fyzických a právnických osob stejná. Odpovědnost za vinu není např. možné u právnických osob vůbec aplikovat. Již z tohoto důvodu je zřejmé, že musí

---

² Což odrazuje právě orgány činné v trestním řízení, aby se jednotlivými zásahy zabíraly i v trestněprávní rovině. Pověštinou tak vyčkávají na reakci České inspekce životního prostředí.

³ k potřebnosti a problematice takového kodexu blíže viz Průchová, I. Environmentalizace českého právního řádu, - vývoj, současnost a perspektivy, Aktuální otázky práva životního prostředí, 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2005, ISBN 80-210-3629-X, strana 15.

být užita jiná koncepce trestní odpovědnosti, která nebude zbytečně kriminalizovat další fyzické osoby, a která přitom bude cílit na ohnisko problémů.

Při znalostech současného stavu právní úpravy v ČR, migrace členů statutárních orgánů ve společnostech, jejichž členství se společností samotnou nebývá kromě formálního zapsání do obchodního rejstříku nijak spojené, se jeví zkoumání odpovědnostních vztahů uvnitř společností za naprosto nereálné. Natožpak zkoumání vlastních kontrolních mechanismů ve společnosti a míru jejich selhání.

Koncepce subjektivní stránky „spáchaného“ trestného činu by tak měla stavět na dvou pilířích, které by se vzájemně doplňovaly – 1) doktrína alter ego se zkoumáním prospěchu právnické osoby a 2) koncepce strict liability.

Odpovědnost právnických osob za spáchání trestného činu by tak byla v první řadě odvozována od zjištěného následku – škody, případně jiného následku trestného činu, nejčastěji však z prospěchu získaného z trestného činu, dále pak z jednání člena statutárního orgánu právnické osoby, které by ve smyslu doktríny alter ego⁴ bylo přičítáno odpovědnosti právnické osoby, jehož statutárního orgánu je členem.⁵

Nedostatkem této koncepce trestní odpovědnosti právnické osoby je zajisté nemožnost trestání konkrétního právnické entity za činy bez zjištěného viníka – fyzické osoby, od které by mohla být přičtena odpovědnost právnické osobě.

Koncepce strict liability je objektivní odpovědnosti právnické osoby za trestné činy vůči životnímu prostředí čili odpovědností právnické osoby za následek. Není tak zapotřebí zkoumat vztah fyzické osoby, jež jednala, (případně neznámého viníka) a právnické osoby, která měla z takového jednání prospěch. Právě u trestných činů v oblasti životního prostředí je velmi obtížné, ne-li prakticky vyloučené, zjišťovat jeho subjektivní stránku. Proto tato koncepce trestní odpovědnosti právnické osoby přichází zejména v úvahu u regulace její trestní odpovědnosti za skutky vůči ekologickým zájmům státu chráněným trestním právem.

Doktrína strict liability je již v českém právním řádu využita u odpovědnosti za správní delikt, čili u administrativněprávní odpovědnosti. Její převedení do trestní odpovědnosti by tak sice neznamenalo podstatné novum,⁶ nicméně by umožňovalo rozšířit katalog sankcí (o čemž bude dále pojednáno), které by pro byly pro adresáty těchto norem podstatně citlivější než stávající pokutní systém.

---

⁴ Doktrína alter ego má svůj původ v anglosaském právním systému – konkrétně Velké Británii, kde první rozhodnutí ve věci Lennard's Carrying Company Ltd. vs. Asiatic Petroleum Company, Ltd. znamenalo přiřknutí volných funkcí - řídících a rozhodovacích právnické osoby fyzickým osobám. Pokud tedy tyto osoby jednaly, tak že došlo ke spáchání trestného činu proti životnímu prostředí a právnická osoba z takového jednání měla prospěch, je za takový trestný čin odpovědná přímo tato právnická osoba.

⁵ Nejedná se samozřejmě jen o přičítání jednání člena statutárního orgánu, ale i jednání jiných osob ve vedoucích funkcích právnické osoby – v českých podmínkách nejčastěji ředitelů, manažerů či jiných odpovědných funkcí.

⁶ Srov. s Vaníček, D. Trestní odpovědnost právnických osob a fyzických osob za ně jednajících: disertační práce. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2008, strana 102.

4. URČENÍ SANKCÍ

V právních úvahách nad zakotvením trestněprávní odpovědnosti právnických osob za trestné činy směřované proti půdě vyvstává celá řada otázek, primárně však otázka určení efektivních a motivujících sankcí, čili zakotvení fungujících právních následků za porušení povinností do právní ochrany půdy. Otázkou tedy je, jaké účinné sankce zvolit, aby odpovědná právnická osoba byla skutečně potrestána (pociťovala by danou sankci za citelné potrestání), jakož i účinně motivována dalšího nepatřičného jednání se neodpouštět.

Následky trestných činů proti životnímu prostředí kladou preventivní funkce sankcí jednoznačně do popředí. Již na první pohled je proto zřejmé, že základní katalog trestněprávních sankcí nemůže vystačit při postihu právnických osob (např. podmíněné či nepodmíněné odnětí svobody). Proto při úvahách o trestněprávní odpovědnosti právnických osob ve sféře trestných činů vůči půdě zůstává hlavním limitem právě oblast ukládání sankcí, jelikož neexistuje jiný tak účinný a univerzální trest jakým je trest odnětí svobody u fyzických osob.⁷

Tato otázka již v právní teorii nastolena byla a její hodnocení přineslo podstatný poznatek ve směru účinné kriminalizace nežádoucích skutků právnických osob. OSN za účelem zjištění aktivizace sankcí a jejich účinnosti vůči právnickým osobám zadala studii, na jejímž základě bylo zjištěno, že účinky kodifikované trestní odpovědnosti právnických osob za poškozování životního prostředí z posuzovaných zemí hodnotí příhodně znalci z Kanady a Austrálie, což je odůvodňováno tím, že v těchto zemích nemá sankce za porušení trestní normy většinou výstup v podobě pouhé pokuty.⁸

Pozornost je tak nutné věnovat stanovení jiných efektivních trestů, které budou ukládány právnickým osobám v souvislosti s odsouzením pro trestný čin směřující vůči půdě. Při pohledu do české právní úpravy odpovědnosti v oblasti ochrany kvality půdy, musíme konstatovat, že tato je prakticky omezena na odpovědnost za správní delikty, ekologickou újmu a občanskoprávní odpovědnost, kdy možnými sankcemi je povětšinou variabilní finanční pokuta a v případě zatím prakticky neuplatňované odpovědnosti za ekologickou újmu primární reparace narušeného stavu. Opatření k nápravě či náhradě však mají zcela minoritní zastoupení, ostatní sankce pak nejsou prakticky vůbec využity.

Po zkoumání české trestněprávní úpravy a při znalostech zkušeností z jiných států se jako nejúčinnější postihy jeví ty, které směřují na nejcitlivější místa právnické osoby, která měla ze zásahu vůči půdě evidentní prospěch. Mezi nejzákladnější sankce by tak měly patřit:

- publikování trestního rozsudku,
- nucené provedení ekologického auditu činnosti společnosti na náklady této společnosti a jeho publikace,

---

⁷ Srov s. Vaníček, D., Rada, T. Trestněprávní ochrana životního prostředí a trestní odpovědnost právnických osob, Trestní právo, číslo 5/2007, Praha : LexisNexis CZ s.r.o., 2007, ISSN 1211-2860, strana 10.

⁸ Srov. s Anna Alvazzi del Frate, Gunter Heine, Mohan A. Prabhu. Environmental Protection: Potentials and Limits of Criminal Justice Evaluation of Legal Structures, Freiburg im Breisgau, Freiburg im Breisgau, Edition iuscrim, Germany, 1997, ISBN 3-86113-958-8, strana 20.

- povinnost odstranit způsobenou újmu,
- nucená realizace veřejně prospěšných projektů,
- odejmutí oprávnění, licence či povolení ke konkrétní činnosti (která je pro daného narušitele citelná),
- stanovení zákazu účastnit se po určitou dobu veřejných zakázek, nabídek, soutěží a vyloučení z již probíhajících veřejných zakázek,
- odejmutí dotací, vyloučení z dotačních programů a zákaz účastnit se jich po stanovenou dobu,
- nucené odvolání členů statutárních orgánů (sekvestrizace čili vynucené odvolání členů představenstva u akciové společnosti, jednatele ve společnosti s ručením omezeným, atp.),
- nucená správa,
- zákaz činnosti,
- nucený prodej části akcií (obchodního podílu) společnosti,
- nucená emise cenných papírů ve prospěch určitého subjektu, kterým by v případě trestných činů proti životnímu prostředí byly především organizace zabývající se ochranou životního prostředí,⁹
- uzavření podniku.

Z výše uvedeného katalogu sankcí je zřejmé, že široká variabilita v jejich možném ukládání jednoznačně existuje a že postižení narušitelů v jejich intencích by pro danou právní entitu znamenalo větší důsledky, než zásah pokutou do cash flow podniku.¹⁰ Je nutné mít na mysli, že na pomyslných miskách vah leží momentálně cash flow společnosti - narušitele a základní produkční, mimoprodukční případně ekologické funkce půdy.

Zkušenosti z Velké Británie přitom hovoří obdobně: „pro takové společnosti a organizace, které nejsou odrazeny od svých ilegálních aktivit hrozbou zjištění, stíhání a sankcionování, či zda jim bude uložena pokuta či ne, případně ve velmi extrémních případech nucená správa,

---

⁹ Srov. s Bauer, Ch. Fragen der Verbandsstrafbarkeit, Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 2003, ISBN 3-85487-443-X, strana 200.

¹⁰ O nepřímých účinných pokutách viz též Jančářová, I. Environmental Limitation of the Land Use. In Białostockie Studia Prawnicze. Zeszyt nr 4, Białystok : Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2008, ISBN 978-83-89620-43-9, strana 189.

musí být nalezeny jiné prostředky k zajištění souladu činnosti těchto společností s právem životního prostředí.“¹¹

5. ZÁVĚR

Zakotvení trestněprávní odpovědnosti právnických osob sebou nese četné problémy. Její případná existence však znamená nesporné výhody, jako intenzivnější preventivní působení na potencionální narušitele z řad právnických osob, působení na vědomí si odpovědnosti u osob, které kontrolují činnost právnických osob, širší katalog sankcí, jež budou eliminovat kalkulaci budoucích sankcí do potencionálních nákladů ekologicky nešetrného projektu, aj.

Požadavek na kriminalizaci právnických osob taktéž vyplývá, z poměrně nové směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2008/99/ES ze dne 19. listopadu 2008 o trestněprávní ochraně životního prostředí. Její článek 6 totiž ukládá povinnost členských státům „zajistit, aby právnické osoby mohly být činěny odpovědnými za trestné činy uvedené v člancích 3 a 4...“.¹² Výhodou této směrnice je nesporně skutečnost, že kriminalizovány jsou právnické osoby i v případě, že ke spáchání trestného činu došlo v důsledku nedostatku kontroly ze strany odpovědné fyzické osoby, který umožnil spáchat příslušný trestný čin osobou právnické osobě podřízenou. Nevýhodou směrnice je však absence určení vhodného katalogu sankcí, které by měly povinnost členské státy transponovat do vlastních právních řádů.

Literatura:

- Anna Alvazzi del Frate, Gunter Heine, Mohan A. Prabhu. Environmental Protection: Potentials and Limits of Criminal Justice Evaluation of Legal Structures, Freiburg im Breisgau, Edition iuscrim, Germany, 1997, 530 s., ISBN 3-86113-958-8.
- Bauer, Ch. Fragen der Verbandsstrafbarkeit, Linz : Universitätsverlag Rudolf Trauner, 2003, 292 s., ISBN 3-85487-443-X.
- House of Commons, Enviromental Audit Commitee: Corporate Enviromental Crime, Second Report of Session 2004-05, London : The Statinery Office Limited, 2005, 115 s.
- Jančářová, I. Environmental Limitation of the Land Use. In Białostockie Studia Prawnicze. Zeszyt nr 4, Białystok : Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, 2008, ISBN 978-83-89620-43-9.

---

¹¹ V originále: „For those companies and organisations who are not dissuaded from their illegal activity by the threat of detection, prosecution and sentencing, whether that be a financial penalty or, in a very few and extreme cases, a custodial sentence, other means have to be found to ensure their compliance with environmental laws and regulations.“ zveřejněno v: House of Commons, Enviromental Audit Commitee: Corporate Enviromental Crime, Second Report of Session 2004-05, London : The Statinery Office Limited, 2005, strana 6 čili v Auditě ekologických trestných činů spáchaných právnickými entitami vypracovaného na základě zadání Dolní sněmovny britského parlamentu.

¹² Lhůta pro transponování obsahu směrnice do právních řádů členských států je do roku 2010.

- Průchová, I. Environmentalizace českého právního řádu, - vývoj, současnost a perspektivy, Aktuální otázky práva životního prostředí, 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 9-16, ISBN 80-210-3629-X.
- Vaníček, D. Trestní odpovědnost právnických osob a fyzických osob za ně jednajících: disertační práce. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2008, 361 s.
- Vaníček, D., Rada, T. Trestněprávní ochrana životního prostředí a trestní odpovědnost právnických osob. Trestní právo, číslo 5/2007, Praha : LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 5-15, ISSN 1211-2860.

Recenzent:

Ivana Průchová

Kontakt – email:

rada@dsblaw.eu